

JACQUES GUÉRIN: CHEMIK-MECENÁŠ A SPOLUTVŮRCE PROUSTOVSKÉHO MÝTU

RADEK CHALUPA^{a,b} a KAREL NESMĚRÁK^c

^a Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra učitelství a didaktiky chemie, Hlavova 8/2030, 128 43 Praha 2,

^b RCC Europe, Václavské nám. 66, 110 00 Praha 1, ^c Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Katedra analytické chemie, Hlavova 8/2030, 128 43 Praha 2

karel.nesmerak@natur.cuni.cz

Podle Senecy činí člověka ušlechtilým schopnost vyniknout nad svůj osud za jakýchkoli okolností. Jedním z těch, kterým se to beze zbytku podařilo, byl Jacques Guérin, chemik, který významně přispěl k vytvoření a následné kodifikaci mýtu pečlivě utvářeného kolem jedné z nejvýznamnějších postav moderní kultury, Marcela Prousta. Ačkoli památky na Proustův život a dílo, které vystudovaný chemik a průmyslník Guérin uchoval, se těší značné úctě, Guérinova vlastní osoba si cestu k pozornosti a uznání veřejnosti hledala mnohem pomaleji. Guérinova chemická osobnost však zůstává téměř zcela opomíjena. A to i přesto, že Guérin dokázal díky ziskům z aplikované chemie (výroby parfémů) prokázat zásadní službu francouzské i světové kultuře jako mecenáš, nezištný podporovatel chudých umělců a především jako spolutvůrce proustovského mýtu. Tento článek je věnován zaplnění této mezery v naší kolektivní paměti. Navíc jedna z klíčových památek na život Marcela Prousta – zachráněná a restaurovaná na vlastní náklady Guérinem – tmavě šedý vlněný kabát podšitý vydří kožešinou, představuje rovněž inspirativní příklad materiální kultury průkopnického věku polymerní chemie. Tento obdivovaný a mimořádně uctíváný kabát je totiž zdoben bakelitovými knoflíky. Tedy vůbec prvním syntetickým materiálem, za který lidstvo vděčí belgickému chemikovi Leo Baekelandovi, jedné z nejvýznamnějších postav aplikované chemie počátku dvacátého století.

Klíčová slova: bakelit, mýtus, Marcel Proust, román, veřejný obraz chemie

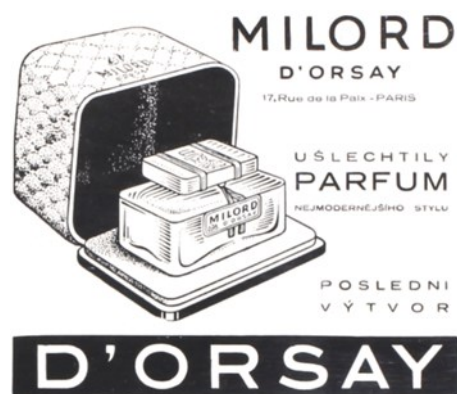
V minulém roce jsme upozornili na málo známou skutečnost o vztahu díla proslulého francouzského spisovatele Marcela Prousta (1871–1922) a chemie^{1,2}. Kolem osoby tohoto autora a jeho monumentálního románu *À la recherche du temps perdu* (Hledání ztraceného času) se utvořila nespočetná obec obdivovatelů, označovaných jako proustovci, a s Proustovým životem a tvorbou je spojena celá řada pověstí a mýtů³. Poměrně málo známou skutečností, kterou neuvádí ani standardní Proustovy životopisy⁴, je významný příspěvek chemika při uchování Proustova odkazu a vytváření proustovského mýtu. Tímto chemikem byl francouzský průmyslník a parfumér Jacques Guérin (obr. 1), který je příkladem toho, že úspěšně provozovaná chemická výroba může být lukrativním zdrojem financí pro uspokojení sběratelské vášně a mít potažmo zásadní vliv na svět vysoké literatury a kultury.

Jacques Guérin se narodil 23. června 1902 v Paříži^{5,6}. Jeho matka Jeanne Louise Guérinová byla od roku 1906 spoluhodovatelkou dodnes fungujícího parfumerského závodu Maison D'Orsay, založeného v Paříži již na počátku 19. století. Vzhledem k zaměření rodinného podniku vystudoval Jacques Guérin chemii na Université Toulouse, a do tohoto období spadají i počátky jeho bibliofilské vášně, když navštěvoval antikvariáty a začal kupovat první vzácné knihy a rukopisy zejména autorů, kteří nebyli v té době ještě proslulí, jako Apollinaire, Rimbaud, Verlaine,

Obr. 1. Jacques Guérin (1902–2000)

Corbière⁷. Po vojenské službě nastoupil do rodinného podniku, kde se kromě řízení obchodních aktivit věnoval i úspěšné tvorbě nových parfémů a využíval tak své chemické znalosti⁵. Podnik samostatně vedl od roku 1936 až do roku 1982; ve 30. a 40. letech 20. století vyvážel svoji produkci i do tehdejšího Československa (obr. 2). Vedle

Obr. 2. Reklama na Guérinův parfém Milord z roku 1934 (magazín *Eva*, časopis moderní ženy)

pracovní činnosti se pohyboval v uměleckém světě a přátelil se s četnými spisovateli a umělci, jako byli Pablo Picasso, Jean Cocteau, Sidonie-Gabrielle Colette, Violette Leduc či Jean Genet. Finanční prostředky, které mu jeho chemické podnikání přinášelo, využíval jak k podpoře řady umělců, tak na nákup knih a rukopisů do své sbírky⁷. Se svojí knihovnou, čítající více než dva tisíce vzácných svazků, patřil mezi největší sběratele francouzských knih a rukopisů 20. století^{5,8}. Předměty ze své sbírky čas od času prodával v aukcích, některé věnoval do francouzských muzeí. Zesnul 6. srpna 2000 ve své venkovské vile v Luzarches⁸.

Osudové setkání, které z Guérina učinilo jednoho z nejdůležitějších zachránců a podporovatelů Proustova mýtu, začalo v létě 1929 banálním zánětem slepého střeva⁵. Shodou náhod provedl operaci pařížský chirurg Robert Proust (1873–1935), mladší bratr Marcela Prousta, který se mimo jiné zasloužil o dokončení vydání Marcelova nejslavnějšího díla^{1,9}. Kromě úspěšné léčby mělo pro Guérina seznámení s Proustovým bratrem další, a to klíčový význam. Ze všech svých oblíbených spisovatelů byl nejvíce fascinován právě Marcel Proustem, jehož stěžejní román začal číst už ve dvaceti letech a nikdy s četbou nepřestal^{5,7}. A jak s údivem zjistil při návštěvě domácnosti Roberta Prousta, v Robertově držení se nacházela celá Marcelova pozůstalost: rukopisy, knihy, fotografie a rovněž i věci a nábytek z Marcelova někdejšího bytu. Od té chvíle měl Jacques Guérin silný pocit, že jeho posláním je zachránit Proustovy památky. V roce 1935 se podařilo Guérinovi většinu Marcelových věcí odkoupit, včetně jeho proslavené postele, na níž stvořil svůj úchvatný román a na které i zesnul^{4,10}. Roku 1973 část těchto memorabilií bezplatně předal do Musée de l'Histoire de Paris se závazkem, aby ve své expozici zrekonstruovalo Proustovu ložnici. Guérin zakoupil i sešity s rukopisem Proustova kultovního díla, od té doby proto označované i jako „Cahiers Guérin“ (Guérinovy sešity). Ty od něj později získala Bibliothèque nationale de France^{7,11}.

Guérinem zachráněné proustovské memorabilie mají velký význam jak pro pochopení autorova díla a jeho genezi¹², tak pro přiblížení Proustova života. Zároveň ukazu-

jí, že chemici jsou významnými tvůrci i v těch oblastech lidského života, kde by se to vzhledem k jejich zaměření na „hmotu“ nepředpokládalo. Naopak, úspěšné provozování chemie může být zdrojem pro mecenášské aktivity. Guérinovu obětavou štedrost ve prospěch nemajetných tvůrců kultury shrnul s typicky francouzskou elokvencí spisovatel Jean Genet, když krátce před svojí smrtí prohlásil⁸: „*Vaše velkorysost je neodpuštělná.*“ Význam a důležitost, které tak chemik Guérin získal, se mimo jiné projevily i v tom, že se stal – vedle Marie Curie a skotského chemika Josepha Blacka – jedním z mála chemiků, jejichž životu byla věnována opera¹³. Konkrétně jde o operu *Trois Contes* (Tři příběhy)¹⁴. Inscenaci tohoto „výbušného lyrického triptychu“, autorské dvojice Gérarda Pessona (skladatel) a Davida Lescota (libreto), uvedeného ve světové premiéře roku 2019, kritika označila za „*inteligentní, poetickou a vynalézavou*“.

Vedle Proustových rukopisů je za významnou památku na jeho život a dílo považován velký, vydrží kožešinou podšitý svrchník, rovněž zachráněný Guérinem a dnes uchovávaný v Musée de l'Histoire de Paris. O důležitosti tohoto kusu oděvu vypovídá Proustova dlouholetá hospodyně Céleste Albaretová, když popisuje, jak jej Proust používal při psaní svého klíčového díla¹⁵: „*Pak mě požádal, abych mu vyměnila láhve s teplou vodou, a přes nohy si přehodil starý kožík, který měl speciálně pro tento účel ... ten starý svrchník musel vždycky viset přes nohy mosazné postele.*“ Svrchník je proto proustovcům eminentním svědkem autorova života a tvorby, základní relikvií evokující fyzickou podobu spisovatele a dodávající mu i jakousi auru tajemna (italská spisovatelka Lorenza Foschiniová mu dokonce věnovala celou knihu⁵). Z chemického hlediska je Proustův svrchník zajímavý ještě v jednom aspektu. Je jím použitý materiál na výrobu knoflíků, jimiž se zapínal. Celkem šest knoflíků ve dvou řadách je totiž vyrobeno z bakelitu, první syntetické umělé hmoty světa (obr. 3). V roce 1907 jeho syntézu objevil ve Spojených státech působící belgický chemik Leo Hendrik Baekeland (1863–1944)¹⁶. Nový materiál si pro své skvělé vlastnosti velmi rychle našel široké uplatnění v každodenním životě.

Obr. 3. Bakelitové knoflíky na Proustově svrchníku

Z bakelitu bylo možné snadno, efektivně a rychle vyrábět nejrůznější předměty i velmi složitých tvarů, což do té doby používané materiály neumožňovaly. A tak si našel cestu i na zmíněný Proustův svrchník – připomeňme, že Marcel Proust zesnul v roce 1922, bakelitové knoflíky si tedy pořídil velmi záhy po objevu samotného bakelitu.

O chemii se říká, že je „enabling science“ (umožňující věda), která stojí u počátků mnoha zásadních vylepšení kvality lidského života¹⁷. Je více než potěšitelné, že Jacques Guérin prostřednictvím kultivování světa vůni nejenom povznášel soukromý život svých zákazníků a obecně dělal svět příjemnějším, ale díky realizovanému zisku rovněž zásadním měrou přispěl k lepšímu pochopení osudu a díla jedné z klíčových osobností moderní kultury. Dokázal tak vytvořit trvalé pouto mezi naší vědou a světem krásné literatury a nabízí tak mladým chemickým talentům další z mnoha podnětů při úvahách, zda a proč studovat chemii. Naše ohlédnutí za rolí chemika a chemie v proustovském mýtu lze proto více než případně uzavřít citátem zmíněného Leo Baekelanda, který na adresu chemiků řekl¹⁸: „*Být chemikem znamená být apoštolem pokroku a civilizace, spravedlnosti a pravdy*“. A takovým byl i Jacques Guérin.

LITERATURA

- Nesměrák K., Chalupa R.: Chem. Listy 116, 348 (2022).
- Chalupa R., Nesměrák K.: Monatsh. Chem 153, 697 (2022).
- Carter W. C.: *The Proustian Quest*. New York University Press, New York 1992.
- Tadié J. Y.: *Marcel Proust: A Biography*. Viking, London 2000.
- Foschini L.: *Proust's Overcoat: The True Story of One Man's Passion for All Things Proust*. Ecco Press, New York 2010.
- Rosco J.: *Glenway Wescott Personally: A Biography*. The University of Wisconsin Press, Wisconsin 2002.
- Guérin J., Viollet C.: *Genesis (Manuscripts-Recherche-Invention) 15*, 153 (2001).
- Dichy A.: *Le Monde 17280*, 6 (2000).
- de Costa C.: *Eur. J. Obstet. Gynecol. Reprod. Biol. 170*, 47 (2013).
- Hillier L.: *À La Recherche de Céleste Albaret*. Flammarion, Paris 2021.
- Fau G.: *Genesis (Manuscripts-Recherche-Invention) 36*, 135 (2013).
- Pugh A. R.: *The Growth of A la recherche du temps perdu: A Chronological Examination of Proust's Manuscripts from 1909 to 1914*. University of Toronto Press, Toronto 2004.
- André J. P.: *J. Chem. Educ.* 92, 66 (2015).
- Roux M. A.: *Le Monde 23068*, 25 (2019).
- Albaret C.: *Monsieur Proust*. Robert Laffont, Paris 1973.
- Crespy D., Bozonnet M., Meier M.: *Angew. Chem., Int. Ed.* 47, 3322 (2008).
- Schreiner P. R.: *Angew. Chem., Int. Ed.* 57, 8336 (2018).
- Baekeland L. H.: *J. Ind. Eng. Chem.* 6, 343 (1914).

R. Chalupa^{a,b} and K. Nesměrák^c (^a Charles University, Faculty of Science, Department of Teaching and Didactics of Chemistry, Prague, ^b RCC Europe, Ltd, Prague, ^c Charles University, Faculty of Science, Department of Analytical Chemistry, Prague, Czech Republic): **Jacques Guérin: Chemist-Patron and Co-creator of Proustian Myth**

According to Seneca, the ability to excel beyond one's destiny in any circumstance makes one noble. One of those who succeeded without fail was Jacques Guérin, a chemist who made a major contribution to the creation and subsequent codification of a myth carefully moulded around one of the most important figures of modern culture, Marcel Proust. Although the relics of Proust's life and oeuvre, that the trained chemist and industrialist Guérin preserved, are held in considerable esteem, Guérin's own person has been much slower to find its way to public attention and recognition. Guérin's chemical identity, however, has remained almost entirely neglected. This is despite the fact that using the profits from applied chemistry (the production of perfumes) Guérin was able to render a vital service to French and world culture, as a patron, as a selfless supporter of poor artists and, above all, as a co-creator of the Proust myth. This article is dedicated to filling this gap in our collective memory. Moreover, one of the key memorabilia of Marcel Proust's life – rescued and restored at his own expense by Guérin – an otter fur-lined, dark grey wool overcoat, also represents an inspiring example of the material culture of the pioneering age of polymer chemistry. This admired and exceedingly venerated coat is, in fact, decorated with Bakelite buttons, i.e., the first ever synthetic material, which mankind owes to the Belgian chemist Leo Baekeland, one of the most important figures of applied chemistry of the early twentieth century.

Keywords: Bakelite, myth, Marcel Proust, novel, public image of chemistry